

הרב יהודה אמיתי שושנה לייקווד, ניו-ג'רסי

שריד מפירוש הרמ"ה ז"ל על מסכת ר"ה

אאמו"ר הרב אברהם שושנה שליט"א, ביקר לאחרונה בספריית לנין, ובעיינו בגנזי אוסף הברון גינצבורג מצא קטע חשוב מתורתו של רבינו מאיר הלוי אבולעפיה ז"ל (הרמ"ה) בספר כת"י המכיל תוספות ספרדיות על מסכת ר"ה, והעתיק אותו. את הקטע החשוב הזה ההדרתי בהדרכתו של אאמו"ר שליט"א, והגני מפרסם אותו לתועלת הלומדים שבודאי ישמחו במרגלית טובה זו שנתגלתה מתורת הרמ"ה ז"ל.

אוצר החכמה

לה"ר מאיר הלוי ז"ל. מפני מה מנה הכתו' לחדשיו מניסן דכתיב¹ החדש הזה לכם ראש חדשים. ולשנים מתשרי כדתנן² בא' בתשרי ר"ה לשנים³ ולשמיטין והתם³ יליף לה מקראי. וי"ל לפי שכל המועדים מניסן ועד תשרי הם ועד בכלל, אבל ממרחשון ועד ניסן ולא עד בכלל אין שם מועד, ולפי שהיה הכתו' צריך לתלות את החגים והמועדים בחדשים כדי שיודע באי זה חדש הם נעשים כדכתיב בפסח⁴ בראשון וכו' ר"ה⁵ בחדש השביעי באחד לחדש וכיום הכפורים⁶ בעשור לחדש השביעי הזה, ובסוכות⁷ בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה, ולפי שאין סוד חדש העיבור בנוי אלא על חדש האביב כדי שיהא רוב אביב מצוי בחדש שהפסח נעשה בו והיינו ניסן⁸, אבל מניסן ועד תשרי אין שם עיבור, לפי הוצרך הכתו' למנות לחדשים מניסן כדי להודיענו זמן החגים והמועדים בדרך קצרה. כיצד הרי מנה הכתו' לחדשים מניסן ונמצא פסח בא בראשון לעולם ור"ה וי"ה באים בשביעי לעולם, ואילו התחיל הכתו' למנות לחדשים מתשרי והיה קורא את תשרי ראשון לא היה יכול להודיענו זמן כל החגים בדרך קצרה ולא היה לקבוע זמן קצוב לחג המצות, שאם היה תשרי ראשון והיה קובע חג המצות בחדש השביעי הרי פעמים שהשנה צריכה לעבר ונמצא חג המצות נעשה בשמיני, ואם היה קובעו בחדש השמיני הרי פעמים שהשנה פשוטה ונמצא חג המצות נעשה בשמיני. לפי הוצרך הכתו' למנות לחדשים מניסן כדי שיוכל לקבוע למועדים זמן אחד קבוע להם לעולם כמו שפירשנו. ומפני מה מנה הכתו' לשנים מתשרי, לפי שהוא זמן הראוי לראשי שנים דס"ל כמ"ד בתשרי נברא העולם⁹. עכ"ל.

1 שמות יב, ב. 2 ר"ה ב, א. 3 שם ח סע"ב. 4 שמות יב, יח. 5 ויקרא כג, כד. 6 שם כז. 7 שם לד. 8 כמבואר בר"ה כא, א ובסנהדרין יג, ב. 9 בר"ה י, ב נחלקו בזה ר"א ור"י אם בתשרי נברא העולם או בניסן, ופסק רבינו כר"א שבתשרי נברא העולם.

ביאור ובירור

בכדי להגיע לבירור דברי רבינו אמרנו להציע תחילה מה שידוע לנו עד עתה ממה שדנו הקדמונים בשאלה שבה דן רבינו, ועל ידי כך יתבאר לנו מה שנתחדש עתה עם גילויים של דברי רבינו.

בר"ה ז, א: ת"ר באחד בניסן ר"ה לחדשים, מנלן דכתיב החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה. וכן בתוספתא פ"א דר"ה ה"א: ניסן ר"ה למלכים ולרגלים ולחדשים, ובהל' ג שם: כיצד לחדשים אע"פ שנאמר בחדש הראשון ובחדש השני אין מתחילין למנות אלא מניסן שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים. ופירש בחסדי דוד, אע"פ שנאמר בסיפור המבול בחדש הראשון והכוונה לתשרי וכן בחדש השני והכוונה לחשון, והוא כשיטת ר"א שבתשרי נברא העולם, מ"מ אח"כ נתחדשה הלכה שמשם והלאה לא יקרא ראשון לחדשים אלא ניסן. (ועי' הגהות הגר"א שם). ובמאירי ר"ה שם: אע"פ שלא הוזכר במשנה זמן ראש השנה לניסן אלא למלכים ולרגלים, הרי הוא ראש השנה לחדשים, ר"ל להיות קרוי ראש לחדשים וכדכתיב בחדש הראשון הוא חדש ניסן. מכאן שציוותה התורה למנות החדשים מניסן. ואע"פ שמקורם היו מונים מתשרי, כמבואר במכילתא בא סוף פרשה א, ובתרגום יונתן ב"ע למלכים א ח, ב שמימות אדם הראשון היו מונים מתשרי והיו קוראים לתשרי ירחא קדמאה, נתחדשה המצוה למנות לחדשים מניסן. ויש להבין מהו טעמה של מצוה זו ולמאי הלכתא נצטוינו למנות מניסן, ובפרט לר"א שבתשרי נברא העולם. וכן אם מצות עשה היא לכל יחיד למנות מניסן דוקא.

וז"ל הרשב"א בר"ה שם: ת"ר באחד בניסן ר"ה לחדשים, לא ידענא למאי הלכתא. וי"ל דנ"מ לידע החגים שכתב בהם בראשון בחדש ה"נ בחדש השביעי וכן לשאר ספורי הכתוב בהם בחדש העשירי וכיוצא בהם לדעת האמיתי היכן היי". וכ"כ החידושי הר"ן שם: "נפקא מינה למיקם אפירושא דקראי כגון פסח... וכן לשאר סיפורי הכתובים". מבואר מדבריהם שאינה מצוה וציווי למנות החדשים מניסן, אלא להבין כוונת התורה בקביעת זמני המועדים מתי הם חלים, ולדעת מתי אירעו סיפורי התורה. אלא שלא נתפרש בדבריהם לפי"ז למה בחרה התורה למנות מניסן דוקא. ועיין גם בחידושי הריטב"א שם שכתב: "ונפ"מ לדעת סדר חדשים איזהו ראשון ואיזהו שביעי, ובזה תיקון כל המועדות". ומשמע שנקט כסברת הרשב"א, אך עיין בסוף דבריו שם שהקשה לר"א שבתשרי נברא העולם הרי תשרי כשם שהוא ר"ה לדעתו כך הוא ראש החדשים, ומי חלק בין ר"ה וראש החדשים. ותירץ שניסן הוא ראש החדשים למנין התורה ומנין ישראל, שגזר הכתוב למנות מניסן זכר ליציאת מצרים. ויש להסתפק בכוונתו אם רצונו לומר שציוותה התורה למנות תמיד מניסן והיא מצוה על כל דו"א, או שמא לא התכוון רק לפרש מה טעם מנתה התורה מניסן ולא מתשרי משום זכר ליציאת מצרים, אבל לעולם אינה מצוה למנות החדשים מניסן.

אך עיין בפירוש הרמב"ן עה"ת בפ' נח ח, ה שנקט להדיא שהיא מצות עשה וחיוב על כל או"א למנות החדשים מניסן. וז"ל בפ' בא יב, ב: "וטעם החדש הזה לכם ראש חדשים שימנו אותו ישראל חדש הראשון וממנו ימנו כל החדשים... כדי שיהי' זה זכרון בנס גדול כי בכל עת שנזכיר החדשים יהי' הנס נזכר, ועל כן אין לחדשים שם בתורה אלא יאמר בחדש השלישי... וכמו שתהי' הזכירה ביום השבת במנותינו ממנו אחד בשבת ושני בשבת... כך הזכירה ביציאת מצרים במנותינו החדש הראשון... וזה טעם ראשון הוא לכם שאיננו ראשון בשנה אבל הוא ראשון לכם שנקרא לו לזכרון גאולתינו".

מודיה, שנה שמונה עשרה, גליון א—ב (רה—רו), תשרי תשנ"ב

ושם הסביר שהשמות שאנו קוראים לחדשים עכשיו ניסן, אייר, וכו' עלו עמנו מבבל זכר לגאולת בבל, כמבואר בירושלמי ר"ה פ"א ה"ב. ודבריו צ"ב, שהרי בכל מקום שנזכרו החדשים במשנה ובתלמוד לא נזכרו אלא בשמות שאנו קוראים להם היום, ואיך נתבטלה מצות עשה של מנין החדשים זכר ליציאת מצרים. ועוד שלא מצינו שהובאה מצוה זו ע"י אחד ממוני המצות. וגם הרמב"ן עצמו לא מנא במנין המצות שלו.

ועיין בספר העיקרים מאמר ג פט"ז שכתב לתרץ בעד הרמב"ן, שעולי בבל סברו שמצוה זו היא מצוה זמנית כל עוד שתתמיד גאולת מצרים, אבל אחר שגלו שנית לבבל ונגאלו משם, נצטוו ע"י ירמיה "לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון", וראו להניח המנין הקודם שהי' זכר ליציאת מצרים וחזרו למנות מנין אחר שמתשרי לבריאת העולם, והשאריו שמות החדשים שעלו עמהם מבבל זכר לגאולה השנית. ודבריו תמוהין כי איך יבטלו מצות עשה לגמרי, ואם רצו לעשות זכר לגאולת בבל היו יכולים לקרא לחדשים בשמות שהעלו מבבל ביחד עם המנין ליציאת מצרים. ובאשר לכתוב בירמיה אין ממנו ראי' שתעקר המצוה לגמרי ממקומה. ועיין היטב בסוגיית הגמ' בברכות יב סע"ב.

ועיין בספר גט פשוט סי' קכו אות לה שדחה דברי בעל העיקרים מכל וכל, והביא בשם מהר"י בן חביב בעין יעקב פ"ק דמגילה שביאר כוונת הרמב"ן בדרך זו. שבתחילה לא היו שמות לחדשים כלל, אלא הי' המנין מניסן ראשון ושני, וכשעלו מבבל העלו עמהם שמות החדשים זכר ליציאת בבל, ולא נעקר המנין הראשון למנות מניסן, ככתוב במגילת אסתר בחדש הראשון הוא חדש ניסן, אלא שהוסיפו לקרות שמות לחדשים זכר לגאולת בבל, ומעיקרא לא הוזהרו שלא לקרוא שמות לחדשים, אלא עיקר הציווי הי' לומר שחודש ניסן הוא החודש הראשון ואייר הוא החודש השני. והיינו שכשבאים למנות לחדשים חייבים אנו למנות מניסן ראשון וכו', אבל רשאין אנו גם לקרוא שמות לחדשים. וכעין זה כתב ר"י אברבנאל בפ' בא, עיי"ב.

ועדיין צ"ב למה לא מנה הרמב"ן מצוה זו במנין המצות. ונראה לפרש את שיטתו בדרך זו. הנה בפ' בא כתב הרמב"ן שמצוה זו היא כמו שתהי' הזכירה ביום השבת במנותינו ממנו אחד בשבת ושני בשבת. ובפ' יתרו כ, ח על הפסוק "זכור את יום השבת לקדשו" כתב: שהיא מצוה שנזכיר תמיד בכל יום את השבת ולכן מונים ימות השבוע לשם שבת, ראשון בשבת, שני בשבת, וכו'. ובסוף דבריו כתב שלא נמנה למצוה בפני עצמה שכל מצות הזכירה במנין אחד בחשבון רמ"ח מצות שנצטווינו. ויש לומר שלכן גם במצות מנין החדשים לניסן אינה נימנית למצוה בפנ"ע שהיא נכללת במצות זכירת יציאת מצרים שנצטווינו לזכור בכל יום או בליל ט"ו בניסן. ועיין ברמב"ן פ' כי תצא כד, ט שכתב על הכתוב "זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים", שהיא מצות עשה ממש כמו "זכור את יום השבת לקדשו", "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים", עיי"ש. וק"ק למה הביא קרא זה, וביותר היה לו להביא הכתוב שממנו למדים מצות זכירת יציאת בבל יום, והוא הכתוב בפ' ראה טז, ג: "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך", כמבואר בברכות יב, ב. וכן קשה על מ"ש רש"י בפ' בא יג, ג על קרא דזכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים וגו' למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום, וכבר תמהו עליו האחרונים (עיין מנח"ח מצוה כא) שהרי בברכות שם דרשנין להדיא מצוה זו מלמען תזכור וגו', ולא מזכור, והניחו בצ"ע. ועוד הקשו האחרונים (עיין במנח"ח שם) למה לא מנו מוני המצות מצות זכירת יציאת מצרים של כל השנה הנלמדת מלמען תזכור.

מוריה, שנה שמונה עשרה, גליון א—ב (רה—רו), תשרי תשנ"ב

ונראה שכוונת רש"י וכוונת הרמב"ן אחת היא. והוא שמלבד המצוה המוטלת עלינו לזכור יצי"מ בזמנים מסויימים, ישנה עוד מצוה נוספת לזכור יצי"מ תמיד כמבואר ברמב"ן. וכמו שכתב רבינו בפ' יתרו גבי שבת: "שיש מצוה לזכור תמיד בכל יום את השבת... כי בזכרנו אותו תמיד יזכור מעשה בראשית בכל עת ונודה בכל עת שיש לעולם בורא... כמו כן יש מצוה לזכור תמיד יצי"מ", כמו כן יש מצוה למנות כל החדשים לניסן כדי שיהי' זה זכרון בנס גדול, כי בכל עת שנזכיר החדשים יהי' הנס נזכר, כמו שכתב בפרשת בא. והיינו שיש מצוה תמידית לזכור יצי"מ מלבד מצות הזכירה בזמנים הקבועים, ובכלל מצוה זו היא המצוה למנות החדשים מניסן, ומצוה זו נלמדת מקרא דזכור את יום צאתך וגו'. וי"ל שזוהי גם כוונת רש"י שכתב על קרא דזכור שמזכירים יצי"מ בכל יום, שאין כוונתו למצות זכירת יצי"מ פעם בכל יום בזמן מסויים הנלמדת מ"למען תזכור", אלא שהתכוון למצוה זו שנזכור תמיד יצי"מ בכל עת. ואף שזו מצוה בפני עצמה היא, מ"מ אין ראוי למנותה למצוה בפנ"ע, כמש"כ הרמב"ן גבי שבת שכל מצות הזכירה במנין א' בחשבון רמ"ח מצוות שנצטוונו. וכן נוכל לומר בנוגע למצות זכירת יצי"מ. ובזה גם יתיישב למה לא מנו מוני המצות מצות זכירת יצי"מ של כל יום הנלמדת מלמען תזכור וגו', שהרי היא נכללת במצות זכירת יצי"מ של ליל ט"ו, ופרט הוא באותה מצוה, ואין למנותה במצוה נפרדת. ועיין עוד מ"ש בביאור שיטת הרמב"ן הגר"י פערלא בביאורו לסה"מ לרס"ג עשה נו, ובתורה שלמה כרך י – יא במילואים סימן ה.

ובזה יתבהרו לנו דברי רבינו הרמ"ה שנתן טעם מחודש למה ראה הכתוב למנות מניסן. וגם לפניו עמדה הקושיא כיון דס"ל כמ"ד בתשרי נברא העולם למה אנו מונים מניסן. ובביאורו נשמר רבינו מכל הקשיים שזכרנו במה שבחר לו דרך חדשה לומר שאין זו מצוה כלל ואינה זכר ליציאת מצרים, רק שבחירה התורה בסימון זה כדי להודיענו קביעת זמן המועדים בדרך קצרה.

החזקת